NAGY PÉTER TIBOR

A „Könyv és Nevelés” a felsőoktatásban

A pedagógia szakos képzés[1], az oktatásszociológus-képzés[2] és természetesen maga a tanárképzés[3] és tanítóképzés tematikája, feladatrendszere az iskolai nevelés egyes szegmentumaira való felkészítés. Ez a felkészítés minden szegmentum tekintetében kétféle: támaszkodik alapvető kézikönyvekre és tankönyvekre, s támaszkodik a szakma élő diskurzusára. A diskurzust – a kötelező irodalom válogatási gyakorlat szerint – nem kézikönyvekből, hanem folyóiratokból ismerik meg a diákok.

A „Könyv és nevelés” olvasása négy-öt nagy diskurzusba vezeti be a hallgatókat.

Az első az *olvasáspedagógiai diskurzus*, mégpedig egyrészt az olvasás, mint alapkészség tanítása, másrészt az értő olvasás tanítása, ami egyáltalán nem a tanítóképzés feladata kizárólagosan, hanem legalább annyira a tanárképzésé is, sőt a felsőoktatáspedagógiáé, ill. az andragógiáé is.

A másik a *könyvtárpedagógia*, a könyvhasználat pedagógiája, mely nem pusztán a könyvtárosképzés feladatköre, legalább annyira tartozik a kisiskoláskori attitűdök kialakításáért felelős tanítók képzéséhez, de nem kevésbé „ügye” az egyes kérdésekben való elmélyülést, önálló tanulói munkát, iskolai versenyekre való felkészülést, a leendő felsőoktatási életformára való felkészülést segíteni hivatott tanárok képzésének is.

A harmadik kérdés a *tankönyvpedagógia* és tankönyvkritika, két oknál fogva: egyrészt a szabad tankönyvválasztáson alapuló rendszerben az iskolavezetés és a pedagógusok óriási felelőssége és feladata a tankönyvek kiválasztása, melynek hogyanjára nyilván képezni kell őket, másrészt pedig a tankönyvek ténylegesen bizonyított tantervpótló funkciójával is tisztába kell hozni a képzetteket.

A negyedik ilyen témakör az *ifjúsági irodalom* használatának pedagógiája, mely az iskolai magyartanításban érdekelt tanítók és szaktanárok érdekkörén lényegesen túlmutatva az iskolai erkölcsi nevelés – történelmi távon ugyan csökkenő – részelemét jelenti.

Ötödrészt pedig a pedagógusok és az iskola könyvekhez való viszonya – a könyv, mint tudáshordozó történeti, oktatástörténeti szerepe révén – a leendő pedagógusok szakmai önképének, *értelmiségi* tudatának is alapvető eleme.

Ebben az írásban azokból a gondolatmenetekből idézek fel, melyek dokumentálására, tanulmányozására a „Könyv és nevelés” mint specializálódott szakfolyóirat sokkal alkalmasabb, mint egy általános neveléstudományi folyóirat, vagy egy a könyv és a nevelés kapcsolatát „ellentmondásmentesen” bemutató kézikönyv, netán tankönyv.

1.

A könyv és a nevelés kapcsolatrendszere az oktatási rendszer egyik *leghagyományosabb* eleme. A „könyv” a zsidó-keresztény kultúrában a tudás legfontosabb hordozója. Olyan tudáshordozó, amely hangsúlyozottan szemben áll a hétköznapi tapasztalattal, a környezet egyszeri és esetleges megfigyelésével. A könyv az esetleges helyi tudáshoz képest a standard – országos vagy egyetemes – tudást hordozza, a tanító és tanár hasonlóképpen esetleges és változó (a diplomaszerzés és a nyugdíj között semmilyen tekintéllyel nem ellenőrizhető) tudásához képest a nyilvánosan megvitatott és újravitatott, újravitatható standarditást. A könyv – leszámítva most a képeskönyveket – a világ alapvetően képi és holisztikus információtömegével szemben a szöveges és analitikus tudást hordozza. A képi információk szabályozhatatlan többjelentésűségével szemben a könyv szabályozott többjelentésűséget hordoz. A könyv – az iskola számára is

– alapvetően nyelvi jelenség, a „szövegértés” minden pedagógiai hátrányával és előnyével.

Az iskolai könyvhasználat – és ezt kell a felsőoktatásban tanuló diákoknak mindennél inkább megérteniük – egyszerre része a reformpedagógiának és a reformpedagógiával szembenálló pedagógiai áramlatoknak.

A „könyvhasználat” egyfelől védekezik a reformpedagógiával szemben. Ez a kihívás legkülönbözőbb pedagógiai áramlatok felől érkezik: az iskolai kísérleteztetés, a kéz műveltségének egyenjogúsága, a manuálisan cselekedtető oktatás módszertani uralma, a személyes tanulói megfigyelés kultusza, a szóbeliségre ill. a médiaértésre koncentráló idegen-nyelvoktatás, a kommunikációs kompetenciák fejlesztése stb. Ezek a pedagógiai áramlatok sok tekintetben a széleskörű könyvhasználat ellen hatnak, hiszen mind azt képviselik, hogy a „gyakorolva vagy aktívan megszerzett tudás” erősebb (fontosabb, megbízhatóbb, hatékonyabb, jobban megmaradóbb, értékesebb), mint a „könyvtudás”. E megközelítésben tehát a könyv a „hagyományos pedagógia” szövetségese.

Ezzel sajátos ellentmondásban áll, hogy a könyvhasználat az iskolában mindig a pluralizmussal állt valamiféle összefüggésben: a könyv a diákok és tanárok számára egyaránt a tankönyvek világán túlmutató forrása volt a tájékozódásnak. A könyvek használata mindig a szakkör, vagy kiegészítő anyag fogalmával állt összefüggésben, ami már a harmincas évek tankönyvmonopólium törekvései között, ill. a Kádár rendszer viszonyai között is a pluralizmust hordozta. A rendszerváltás környékén és után a népszerűsítő könyvek piacán bekövetkezett robbanás a középiskolásokat, illetve a felvételire készülőket vette célba – s részben tanáraikat is. A könyvek – akár kifejezetten e célcsoport számára gyártottak, akár másfélék – a szaktárgyi metodikák tanúsága szerint egyszerre használhatók arra, hogy a tankönyvekre jellemző terjedelmi korlátok nyűgeitől szabadon bőségesebb és differenciáltabb álláspontot tartalmazzanak, másrészt arra, hogy a tankönyvi koncepcióval szembenálló alternatív elképzeléseket, alternatív műveltségi kánonokat meg lehessen belőlük tanulni, de akár arra is, hogy magukból a könyvekből tanulmányozható legyen, hogy alternatív tudományos magyarázatok és álláspontok lehetségesek, mind a természet-, mind a társadalomtudományi kérdésekre. A könyvhasználat eme módjai maguk is a cselekedtető, individualizált, a tanuló érdeklődéséhez korlátlanul hozzáigazított oktatás sajátos eszközei. E megközelítésben tehát a könyv a reformpedagógia szövetségese.

A könyvek használata tehát egyszerre támogatja a reformpedagógiai áramlatokat – önálló ismeretszerzésre ösztönzés révén –, s mond ellent nekik – a közvetlen tapasztalatoknak ellentmondó, azokat felülíró és rendszerbehelyező tulajdonsága révén.

Hasonlóképpen elmondható, hogy a *tankönyv* is egyszerre alapvető eleme a mélyebb és lazább tantervi szabályozásokon alapuló pedagógiai elképzeléseknek, hiszen: a tankönyvek (ill. a tankönyvek közös elemei) hordozzák a műveltségi kánont objektíve részletesebben, mint bármely tanterv, vagy követelménylista, másfelől a tankönyvek szerkezete objektíve valószínűsíti a pedagógus által ténylegesen követett tanmenetet… Így a tankönyv egyszerre alapeleme az oktatás nemzeti standardjának és variabilitásának…

Ez az ellentmondásrendszer (úgy a könyvekkel, mind a tankönyvekkel kapcsolatos) – ha tudatosul, ha nem – a felsőoktatás egyik nagy témája, s a *tudatos* megoldásban kaphat nagy szerepet a könyvhasználat módjait sokfelől elemző „Könyv és nevelés”. Tekintettel a probléma gazdag ellentmondásrendszerére az erre fókuszáló tanulmányok (a már megjelentek és a jövőben várhatók…) használhatók ennek tanítására, – egy kézikönyv (szükségképpen egy logika uralma alatt) semmiképpen nem lenne használható…

2.

A tanórán kívüli iskolai ismeretszerzésben az iskolai könyvtárhasználat sajátos konkurenseként jelenik meg az iskolai és iskolán kívüli, otthoni internethasználat.

A „Gutenberg galaxis vége” effektus azonban nem pusztán a „könyv eltűnésének” jövőbeni kihívását fogalmazza meg, hanem a jelenlegi kihívásokat is. A „Gutenberg galaxis végét” előrevetítő szövegszerkesztés már a DOS korszaktól kezdve, a kiadvány-szerkesztés a Windows korszaktól kezdve radikálisan átformálja magát a *könyvkiadást*. A szakkönyvírás a 20 század nagy részében még soklépcsős volt: a kutató cédulákra rögzítette anyagait, azt újrarendezve, újrafogalmazva *kézirattá* (kézzel írt irattá) formálta, az a gépíróhoz került, a lektor szövegszerű megjegyzéseit szükségképpen kézzel tette meg erre a gépiratra, s általában már egy újragépelt kézirat került a grafikushoz, a tördelőhöz és nyomdai szedőhöz. Abban a korban, amikor az internetről szövegdarabok emelhetők le, amikor digitálisan fényképezni, szkennelni és könyvtárakban notebookkal jegyzetelni lehet, amikor táblázatkezelő programokból nyomdakész táblázatok emelhetők át, amikor valamennyi szövegszerkesztő és táblázatkezelő olyan profi grafikonok létrehozására képes, ami 50 évvel ezelőtt erre képzett emberek több napi munkája volt, – a fenti könyvkiadási folyamat radikálisan megváltozott. Az elektronizáció nem csökkentette, hanem elképesztő mértékben *megnövelte a könyvek számát*, s bármilyen „logikus lenne”: a legfontosabb és legújabb könyvek nem tűnnek fel a világhálón. Fokozottan fontossá vált, hogy a könyvtömegben válogatni kényszerülő kis könyvtárak és magánszemélyek valahonnan valamiképp tájékozódjanak, beszerzési döntéseik meghozatalához szempontokat, tanácsokat, elméleti keretet kapjanak.

Az internetes *könyvkereskedelem* viszonyai között a korábbi legfontosabb akadály is eltűnt: ismeretes és sokszor leírt jelenség, hogy a kisebb városok könyvesboltjai – csekély igényre hivatkozva – még fontos szakkönyveket sem szereznek be, s még a nagy szakkönyvboltok is elzárkóznak olyan könyvektől, amelyekre a kereslet túlzottan elnyújtva (pl. évek alatt) jelentkezik csak kellő számban. Az interneten kereshető és megvásárolható szakkönyv tulajdonképpen bármilyen témájú és terjedelmű és szinte bármilyen árú könyvet valamilyen mértékben eladhatóvá tesz.

A felsőoktatás expanziója – noha a felsőoktatásban tanítók a szakirodalom olvasási készség rohamos csökkenéséről számolnak be – olyan szakkönyvek kiadását is lehetővé teszi, amelyekre korábban nem volt kereslet, s ugyanez a tömegesedés teszi elkerülhetetlenné a jellegzetes „*felsőoktatási tankönyvek*” kiadását is, melyek a nem felsőoktatásban lévő szakemberek számára is kézikönyvként szolgálnak. Utóbbi hatás a szaktanári munka kézikönyvellátásában is expanzióhoz vezetett, ami fokozott kihívást jelent az iskolai könyvtárak[4] számára.

A kiadványok és szerzők között korábban eligazító *normák inflálódtak*: korábban kisszámú tudományos könyvkiadó adott csak ki szakkönyveket, s a kiadó neve önmagában is eligazított. A szerző foglalkozása és tudományos-intézményi pozíciója sokkal egyértelműbb volt, amikor az országban csak kisszámú felsőoktatási intézmény működött.

A könyvkiadásnak és szakkönyvkiadásnak ezek az új tulajdonságai – melyek tehát ugyanazzal az informatikai forradalommal jöttek létre, ami sokak szerint a „Gutenberg galaxis vége” effektus elindítója volt, fokozott igényt fogalmaznak meg a „Könyv és nevelés” típusú, a könyvek világában eligazító folyóiratokra.

3.

Az internetes források rendkívüli változékonysága és rugalmassága a megfelelő forráskritikai érzékkel rendelkező értelmiségi számára előnyös – mindenkinek, akinek nincs *eredendő* tudása arról, hogy mit lehet komoly és mit komolytalan információnak tekinteni, (s a tanuló ill. a hallgató ilyen internethasználó) igen kockázatos. A legkönnyebben általánosítható tanári tanács ma még, hogy a kézikönyvek és folyóiratok portáljait kisebb fenntartással és gyanakvással kell fogadni, mint a világháló

áttekinthetetlen fonatain elhelyezkedő információkat és interpretációkat. A standard ismeret egyelőre „visszamutat” a könyvek ill. a nyomtatott folyóiratok világa felé. Ez az arány nem látszik csökkenni: a *Google books* projektje nagyságrendileg gyorsabban digitalizálja visszamenőleg a könyveket, minthogy új használható információtárak épülnének…(Hiszen a teljesen pillanathoz kötődő, pl. tőzsdei árfolyamokat rögzítő, vagy blog-jellegű információforrások iskolai használhatósága igen korlátozott.)

Az internetes tájékozódás legbiztosabb standardja ma is a könyvtárak katalógusrendszere, illetve az egyetemi kurzusok szakirodalom-jegyzékei.

A *Gutenberg galaxis vége egyelőre messzemenően nem jelenti azt, hogy az új típusú, adatbázisszerű, hipertext-rendszerű tartalmak kerülnének előtérbe, hanem azt, hogy a hagyományos módon legitimált papíralapú vagy arra hasonlító források széles körben hozzáférhetővé válnak. Ez még inkább aláhúzza egy, a könyvek világában eligazítani szándékozó folyóirat fontosságát.*

Ezek az effektusok – tehát a könyvhasználat és tankönyvhasználat sajátosságai, a digitalizáció ellenére növekvő könyvkiadás, az internet hagyományos forrásokat megerősítő szerepe – olyan elemei napjaink iskolai valóságának, melyre – mégpedig diskurzus formában – feltétlenül fel kell készíteni a pedagógusokat és leendő iskolavezetőket.

Felhasznált irodalom

ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna. A Gutenberg-galaxis. Könyv és nevelés 2001. 4. 20-22

ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna. Hogyan tovább a harmadik évezredben? Az olvasástanítás történetének felhasználása az olvasáskutatásban és tanításban. Könyv és nevelés 2001. 1. 30-47

Adamikné Jászó Anna: A magyar olvasástanítás története. Bp. Osiris Kiadó. 2001

Adamikné Jászó Anna: Az írás és olvasás tanítása képekben. Bp. OPKM. 1999

Adamikné Jászó Anna: Csak az ember olvas. Bp. Tinta Kiadó. 2003

Buckland, M.: A könyvtári szolgáltatások újratervezése. Budapest : OSZK, 1998. 102. p.

Celler Zsuzsanna: Az iskolai könyvtár – Könyvtárostanárok kézikönyve. Bp. OPKM. 1998

Cs. Czachesz Erzsébet: Olvasás és pedagógia. Szeged, Mozaik Oktatási Stúdió. 1998

CSÍK Tibor – VARGA Katalin. A tankönyvekről szóló szakirodalom bibliometriai elemzése. Könyv és nevelés 2000. 2

Dárdai Ágnes: A tankönyvkutatás alapjai. Pécs, Dialóg Campus. 2002

DÖMSÖDY Andrea. A könyvtárhasználat eszköz és nem tananyag. Könyv és nevelés 1999. 1. 75-77

DÖMSÖDY Andrea. A könyvtár-pedagógia és kapcsolódásai. Könyv és nevelés 2003. 1. 95-102

Harcsa Edit: A gyermek- és ifjúsági irodalom elméleti kérdései és kritikái 1986-1995 között. Bp. MKE Gyermekkönyvtáros Szekció. 1998

KARLOVITZ János. Tankönyvi, tankönyvelméleti alapfogalmak. Könyv és nevelés 2000. 2. 47-59

KOVÁCS Mária. A könyvtárhasználati ismeretek elsajátítása a tanárképző főiskolán. Könyv és nevelés 1999. 1. 78-80

KOVÁCS Mária. A könyvtárhasználati ismeretek oktatása. Könyv és nevelés 2001. 4. 83-86

Könyvtárosok kézikönyve. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp. Osiris Kiadó. 1999, 2001

McLuhan, Marshall: A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte. Trezor Kiadó. 2001

Nagy Attila: Olvasásfejlesztés, könyvtárhasználat – kritikus gondolkodás. Bp. Osiris Kiadó. 2001

SCHOTTNÉ GLOIBER Ida. Az internet hasznosítása az iskolai munkában. Könyv és nevelés 2002. 2. 65-75

Jegyzetek

1. Tapasztalataim az PTE nappali tagozatos pedagógia szakos képzésén, a DE levelező tagozatos pedagógia szakos képzésén, a WJLF Pedagógiai BA-jén alapulnak.
2. Tapasztalataim az ELTE TáTK oktatásszociológiai szakirányú képzésen, ill. a ME szociológia szakos képzésén alapulnak.
3. Tapasztalataim az PTE tanárképzésén, az Iparművészeti egyetem tanárképzésén, az ELTE TáTK társadalomismeret tanárképzésén, a Kodolányi János Főiskola tanárképzésén, a WJLF vallástanár képzésén alapulnak.
4. Egy másik effektus, hogy a könyvkiadás és könyvbirtoklás – szemben az internetes olvasással – jelenleg társadalmi tartalommal és társadalomlélektani funkciókkal rendelkezik Az iskolázással felfelé törekvő

rétegek könyvvásárlással és könyvajándékozással is követik az iskolázott családokban megfigyelt kulturális szokásokat és fogyasztási mintákat.